

Prikaz

Rukopis primljen 16. 10. 2023.

Prihvaćen za tisak 17. 10. 2023.

<https://doi.org/10.22210/govor.2023.40.14>**Anita Runjić-Stoilova***arunjic@ffst.hr*

Filozofski fakultet u Splitu

Hrvatska

Gabrijela Kišiček: *Homo politicus. Politička retorika u teoriji i praksi*.
Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2021.

Posljednjih godina raste svijest o važnosti retorike i političkoga govorenja unatoč nesustavnom retoričkom obrazovanju u Hrvatskoj. Događa se to zahvaljujući medijima, raznim komunikacijskim i političkim stručnjacima, koji u svojim javnim istupima prate i komentiraju političku komunikaciju u Hrvatskoj. Knjiga *Homo politicus* autorice Gabrijele Kišiček objavljena je 2021. godine u izdanju Naklade Jesenski i Turk i doprinos je osvještavanju važnosti retoričkoga obrazovanja i važnosti kulture javne komunikacije, kako općenito tako i one političke. Kao što podnaslov *Politička retorika u teoriji i praksi* najavljuje, knjiga je rezultat autoričina dugogodišnjega teorijskog bavljenja retorikom, ali i praćenja, analiziranja i komentiranja hrvatskoga i inozemnoga političkoga diskursa. Knjiga svjedoči o vrhunskoj stručnosti i erudiciji Gabrijele Kišiček u polju retorike i argumentacije, tematski nastavlja i produbljuje autoričin rad objavljen u prethodne dvije knjige iz područja retorike – *Retorika i društvo* (2014) u suautorstvu s Davorom Stankovićem i *Retorika i politika* (2018). Prema riječima autorice, poticaj za pisanje knjige njezina je dugogodišnja suradnja s medijima te svijest novinara i urednika, posebice Informativnoga programa Nove TV, o tome da određeni dijelovi političkoga govora moraju biti u medijskom fokusu, da se političku komunikaciju mora kritizirati, a loše komunikatore “prozivati” te na taj način podići razinu kultiviranosti i civiliziranosti rasprava u hrvatskome političkome diskursu.

Homo politicus knjiga je na 184 stranice i podijeljena je u devet poglavlja u kojima nas autorica pitko i lako vodi područjem političke retorike u teoriji i praksi. Prvo poglavlje *Moć umijeća javnoga govora* rasprava je o važnosti umijeća javnoga govorenja, kako kroz povijest tako i danas. Onaj tko ima moć umijeća javnoga govorenja bit će uspješniji predavač, znanstvenik, političar. Autorica smatra da za uspješnost govornika svi ključni retorički elementi moraju biti u suglasju: i izvedba i sadržaj; i glas, izgovor,

stav i argumentacija i logičnost; i gesta, mimika, kinezika i govorna elegancija, humor, stil. I upravo zbog toga, svaki je od ovih retoričkih elemenata obrađen u knjizi. Govorništvo se treba vježbati i može se naučiti tako da se navedeni elementi samostalno bruse, uvježbavaju, primjenjuju. U nastavku autorica na primjerima iz povijesti pokazuje da svijetom ne upravlja novac već umijeće uvjeravanja, jer do pozicije, funkcije i moći upravljanja dolazi se upravo sposobnošću uvjeravanja. Brojni pojedinci koji su u povijesti ostavili trag bili su dobri govornici. Od grčkih govornika Perikla i Demostena, Rimljana Katona Starijeg i, najvažnijega u povijesti retorike i politike, Cicerona preko vođa revolucija, vojskovođa i političara (autorica navodi Lincolna i Kinga) do sufražetkinja, pripadnika LGBT zajednice i drugih društvenih pokreta koji su svojim djelovanjem promijenili svijet. Kišiček naglašava da ne treba podcjenjivati ili marginalizirati snagu javnoga govora već je potrebno stalno naglašavati njegovu važnost i odgovornost.

Iduća tri poglavlja donose načine uvjeravanja o kojima ovisi uspjeh govornika, prema Aristotelu *etos*, *logos* i *patos*.

Prvo je *Izgradnja kredibiliteta*, odnosno vjerodostojnosti političara. U politici je vjerodostojnost nekad važnija od argumenata koje političar iznosi. I ovo poglavlje Kišiček počinje povijesnim pregledom autora koji su se bavili govornikovim kredibilitetom. Navodi da je Aristotel prvi sustavno obradio pitanje karaktera govornika u retorici. O tome je govorio i Izokrat navodeći da je za govornike najvažnije da imaju širok spektar znanja i visoku razinu opće kulture. Ciceron i Kvintilijan pridavali su važnost također govornikovu karakteru; osnovni Kvintilijanov postulat jest da samo “čestit i valjan čovjek može biti govornik”. Poput Izokrata, Kvintilijan ističe važnost znanja, stručnosti i naobrazbe uz moralne vrijednosti. Posebno zanimljivim autorica ističe poimanja svetoga Augustina u razdoblju kršćanske retorike koji smatra da u određenoj situaciji i loš čovjek može biti dobar govornik. Suvremeni autori proširuju poimanje karaktera govornika uključujući još neke osobine koje pridonose stvaranju uvjerljivosti govornika i njegova govorničkoga uspjeha. Prema Gračaninu su to primjerice karakternost, ozbiljnost, smjernost, neustrašivost, dobrohotnost i osjećajnost te žar duše. Perloff govori o karizmi kao o jednoj od najvažnijih osobina govornika koja je, iako ima pozitivne konotacije (karizmatični su bili borci za ljudska prava – Mendela i Ghandi, političari J. F. Kennedy, F. D. Roosevelt, R. Regan, B. Clinton), u povijesti govorništva korištena i u zle svrhe (Hitler). I klasični i suvremeni autori, nastavlja Kišiček, slažu se kako je osobnost govornika važna za uspjeh uvjeravanja pa govornici/političari moraju na tome raditi. No nisu uvijek uspješni, primjerice u doziranju humora za što autorica navodi primjer Zorana Milanovića. Komuniciranje s medijima

suvremenih političara izuzetno je važno i autorica ga analizira na primjerima bivših i sadašnjih hrvatskih političara (Škoro, Kujundžić, Beroš, Plenković, Krstičević).

Iznošenje stava i potpore utječe na dojam o govorniku o čemu govori treće poglavlje *Vještina argumentiranja*. Argumentiranje stavova, prijedloga i ideja od iznimne je važnosti, jer političar u demokratskom društvu ne može očekivati da će se njegove ideje bespogovorno prihvaćati. Nekoliko je načina izricanja stavova: kroz izricanje činjenične tvrdnje, izricanje stava kroz vrednovanje te izražavanje uzročno-posljedične tvrdnje. Prema Kišiček pogrešno je misliti da je vještina argumentacije samo verbalna vještina, ona je prije svega kognitivna i intelektualna vještina. Utemeljena je prije svega u dobroj pripremi, u kojoj se razlikuje jake od slabih argumenata, legitimne argumente od argumentacijskih pogrešaka. Dalje autorica raspravlja o tome što dobar i promišljen argumentacijski proces uključuje. Argumente koje slušamo možemo procjenjivati na temelju nekoliko općih procjena: pouzdanosti, stručnosti, objektivnosti, dosljednosti, recentnosti i relevantnosti. Kvalitetna argumentacija ne ovisi samo o govorniku već i o slušaču. Kvalitetna, objektivna, stručna, dosljedna argumentacija političara ovisit će o očekivanjima slušača, odnosno građana.

I emocije su podjednako važne u procesu uvjeravanja, baš poput logosa i kredibiliteta govornika, raspravlja Kišiček u idućem poglavlju *Djelovanje na emocije*. Rijetko je koji političar dobio izbore samo zato što je bio iznimno logičan, razuman i racionalan. Emocije katkada mogu poslužiti kao argumenti, a takva se emotivna argumentacija tijekom povijesti odbacivala kao "nelogična", a takvo uvjeravanje kao manipulacija. Taj su stav posebno isticali stoici u antičkoj Grčkoj, vjerujući kako emocije zamagljuju um. Suvremena argumentacija prihvaća da postoje situacije u kojima je moguće biti i emotivan i logičan te da jedno ne mora nužno isključivati drugo. Emocije ne bi trebao isključivati ni govornik ni publika, tvrdi autorica, ali moraju pripaziti u kojoj mjeri emocije služe za uvjeravanje, a kada za manipuliranje. U nastavku autorica raspravlja o uspješnosti i učinkovitosti raznih političkih rasprava oko emotivnih tema poput primjera dvojezičnih natpisa u Vukovaru, nerazjašnjenih graničnih pitanja Hrvatske i Slovenije, teme migranata kod Trumpa i Le Pen ili obrane svojih političkih poteza kod Erdogana. Političar ne smije biti lišen emocija, jer tada ostavlja dojam da je lišen čovječnosti. S druge strane, s emocijama ne treba ni pretjerivati jer to može ostaviti dojam da ih govornik nema pod kontrolom, a tada gubi autoritet i sposobnost vodstva, zaključuje autorica pred kraj ovoga poglavlja.

O brojnim retoričkim prednostima humora Kišiček piše u petom poglavlju *Humor u javnome govoru*. Važnost humora isticali su antički retoričari. Možda se najviše njime bavio Ciceron u svom priručniku *O govorniku* gdje je pokušao objasniti

prirodu smiješnoga, vrste humora i prikladnost pojedinih šala za određene situacije. Ciceronov poklonik Kvintilijan nadovezuje se na njegovo viđenje, ali ističe i poželjnost uporabe humora u govoru jer se time potiče publiku na slušanje. Kišiček donosi i pregled kontinuiranoga interesa za teoretskim razumijevanjem humora i njegove funkcije u retorici kod znanstvenika 20. stoljeća (Bryant, Cantor, Perelman i Olbrecht-Tyteca, Ruch, Rubin, Lucas, Andresin i dr.). Kao primjer učinkovitoga korištenja humora autorica ističe bivšega američkog predsjednika Baracka Obamu i njegove tzv. *Correspondents Dinner*, a na hrvatskoj političkoj sceni Stipu Mesića. Često političari na kritike odgovaraju upravo humorom, i za to autorica donosi niz primjera iz zemlje i svijeta. Hrvatskim političarima, smatra Kišiček, općenito nedostaje humora, posebice onoga koji je usmjeren na stvaranje boljega raspoloženja publike, ublažavanje stresnih situacija ili pak umanjivanje konflikata. Smatra da posvećuju premalo pozornosti duhovitosti kojom bi se stvorila naklonost publike, imidž i simpatičnost, a humor koriste isključivo za obranu od kritika i kritičara koje nastoje ismijati.

Govorni stil naziv je šestoga poglavlja. Elegantan govor, smatra autorica, stvara dojam o kultiviranosti i sofisticiranosti onoga tko govori, o profinjenosti, obrazovanosti i načitanosti što u konačnici pridonosi i većoj uvjerljivosti govornika. U ovom poglavlju autorica odgovara na pitanje što sve podrazumijeva govorna elegancija. To su: izbor riječi, jasnoća, jezična ispravnost, primjerena figurativnost. U hrvatskoj politici, prema Kišiček, postoje govornici koji su više ili manje vješti s govornim stilom. Među njima ističe Zorana Milanovića i Milana Bandića i njihovu bogatu i originalnu figurativnost. S druge strane, gotovo dijametralno suprotni po učinkovitosti korištenja jezika i figurativnosti jesu Davor Bernardić i Kolinda Grabar Kitarović. Autorica ove tvrdnje bogato potkrjepljuje primjerima. U nastavku ističe da se govorna elegancija može uvježbati, a govorni stil uljepšati, ali prvo što treba shvatiti jest da privatni i javni govor nisu i ne mogu biti jednaki. Govor mora biti u standardu, tečan, figurativan, bez klišeja i floskula, a javni govornik, kad dobije priliku da govori javno, treba raditi na svome govorničkom stilu, zaključuje autorica ovo poglavlje.

U sedmom poglavlju *Govorna izvedba* autorica ukazuje na to da na publiku veći prvi dojam ostavlja izvedba nego sadržaj govora, logičnost i snaga argumenata. Za dobru govornu izvedbu, govornik se najprije mora suočiti sa strahom i tremom od javnoga nastupa. On je prisutan kod svih i o njemu je napisano stotine priručnika i članaka kojima bi se pokušalo odgovoriti zašto se bojimo javnoga nastupa. Uzroci straha su i racionalni i neracionalni, a prema Hamiltonu, nastavlja Kišiček, postoje četiri razloga za strah od javnoga govorenja: strah od pogleda, strah od neuspjeha, strah od nepoznatoga i strah od odbacivanja. Strah ima konstruktivnu i destruktivnu

manifestaciju, a autorica u ovom poglavlju donosi brojne praktične savjete kako se nositi s njime. Govorna izvedba može se i treba uvježbavati i to na razini neverbalne komunikacije (gesta, mimika, stav i držanje tijela) i prozodijskih sredstava (ritam, tempo, glasnoća, boja glasa, stanke). Autorica ističe važnost vanjskoga izgleda u javnome nastupu (npr. kod Kennedyja, Trudeaua, Macrona, Kurza, Grabar Kitarović). Impresivne govorne izvedbe u hrvatskoj političkoj areni imali su Ivo Sanader, Zoran Milanović, Andrej Plenković, Kolinda Grabar Kitarović i Kišiček ih ovdje ilustrira. Govorna izvedba puno govori o govornikovu karakteru, njegovoj odlučnosti, snazi, samopouzdanju, sposobnosti vodstva, a svaki će je govornik prilagoditi u ovisnosti o situaciji, prigodi, govorničkoj vrsti, temi govora i publici.

Posljednja dva poglavlja odnose se na epideiktički žanr u politici. Inauguracijske govore Kišiček analizira u osmom poglavlju *Epideiktički retorički žanr u politici – inauguracijski govori*. Epideiktičko govorništvo u praksi ima tradiciju dugu 25 stoljeća a njime se hvale i uzdižu za čovjeka i društvo pozitivne vrijednosti. Inauguracijski govori pripadaju ovome žanru i svaki se inauguracijski govor treba promatrati u kontekstu vremena u kojem je nastao. Oni ne argumentiraju, oni amplificiraju i naglašavaju. Prema Perelman i Olbrecht-Tyteca, autorica ističe moguće zamke ovoga govora: deklamacija i loša, neoriginalna figurativnost. Kišiček spominje i analizira neke dobre inauguracijske govore kroz povijest, primjerice J. F. Kennedyja i F. D. Roosevelta. Retoričke odlike tih govora isticanje su ponosa zbog pripadnosti naciji, zajedništvo, hrabrost i sloboda. Njihova bogata i raznolika figurativnost daju im ljepotu i pamtljivost, djeluju na emocije publike, stvaraju užitak. Što se Hrvatske tiče, od sedam inauguracijskih govora nijedan nije ostavio takav trag da ga pamte generacije ljudi, da se rečenice iz govora citiraju, prenose ili parafraziraju. Neke od njih Kišiček ovdje i analizira. Do kraja poglavlja, analizira i dva primjera inauguracijskih govora 21. stoljeća, govore dvaju američkih predsjednika Obame i Trumpa.

Političari često govore u svečanim prigodama poput obljetnica, skupova, otvaranja objekata ili događaja, na motivacijskim skupovima stranaka i sl. Ti govori, baš poput inauguracijskih spadaju u epideiktičke govore i o njima Kišiček govori u posljednjem, devetom poglavlju *Epideiktički retorički žanr u politici – motivacijski i komemorativni govori*. U motivacijskim govorima izvedba je iznimno važna; ona mora biti energična, pokazivati snagu i samopouzdanje govornika. Kišiček, prema Osbornu, ističe dvije osnovne retoričke taktike koje govornik može iskoristiti da bi bio uspješan u motivaciji: identificiranje i veličanje. Oprimjeruje ih govorima Stevea Jobsa, Ive Sanadera, Andreja Plenkovića, Zorana Milanovića i Kolinde Grabar Kitarović. Osim motivacije, političarima su i komemoracije dio retoričkoga djelovanja. Održati govor

na obljetnici nekoga događaja, odati počast zasluženom članu društva, sastavni je dio političke retorike. Izvedba je u komemorativnim govorima mirnija i staloženija, ali mora odražavati emotivnost koja se sadržajem govora prenosi. Primjeren im je dostojanstven i visok stil izričaja, što znači da isključuje žargon, klišeiziranost u figurativnosti i druge pojave koje će umanjiti eleganciju izraza. Kišiček analizira jedan od povijesno najpoznatijih komemorativnih govora, onaj Ronalda Regana u povodu četrdesete obljetnice Dana D u Normandiji, ali i neke komemorativne govore hrvatskih političarki: Savke Dabčević Kučar i Kolinde Grabar Kitarović. Svečane prigode zahtijevaju svečanost u sadržaju, stilu i izvedbi. Ni u ovom retoričkom žanru ne postoje univerzalna pravila već se ona moraju prilagođavati situaciji, publici, govorničkoj vrsti i na kraju, samome govorniku, zaključuje autorica.

U *Pogovoru* autorica podcrtava važnost komunikacije, posebice u kriznim vremenima, kakvo je bilo i vrijeme nastajanja ove knjige.

Knjiga *Homo politicus* Gabrijele Kišiček vrijedno je djelo koje donosi teorijska razmatranja o važnosti retorike u politici, potkrijepljena brojnim primjerima s hrvatske, ali i međunarodne političke scene. Iznimna je karakteristika knjige što je pisana jednostavnim i jasnim jezikom. To naslov čini zanimljivim i pristupačnim ne samo znalcima, stručnjacima i studentima fonetike, komunikacija, novinarstva i politologije nego i široj čitalačkoj publici. Knjigu čini neizostavnim štivom za kojim će rado posegnuti svaki čitatelj s manjim ili većim zanimanjem za politički govor i političare.